

ОДЕСИКА

УДК 281.93(477.74)"19

Василь Щетников

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ТРАНСНІСТРІЇ: (1941-1944 рр.)

Відомо, що оборона Одеси, яка тривала 73 героїчні дні, закінчилася рано вранці 16 жовтня 1941 року евакуацією на крейсері "Червона Україна" військового керівництва Одеського району оборони та членів військової ради Приморської армії [1, 373]. В місто вступили румунські війська і розпочалася 907-денна окупація Одеси. Місто стало адміністративним центром губернаторства Трансністрія – окупованих українських територій між Дністром та Південним Бугом з досить значними територіями, що входили до складу Миколаївської і Вінницької областей.

Одними з важливих заходів нової влади по ідеологічному забезпеченню свого функціонування була конфесійна політика спрямована на підтримку православної церкви на окупованій території, що створювало різкий контраст із радянською релігійною політикою і, відтак, сприяло лояльному ставленню до окупантів віруючої частини населення Трансністрії.

Вже у четвертому числі головного органу міського Муніципалітету Одеси — "Одеській газеті" — 5 листопада 1941 року, з'явилась розвідка "Релігія" за підписом Нік. Тарасов. У повідомленні йшлося про жалюгідний стан православної церкви в Одесі при більшовицькому режимові. Автор підкреслював, що до кінця 30-х років у Одесі лишився діючим лише один храм — церква, що на цвинтарі. Повідомлення закінчувалося словами: "...через несколько дней раскроются двери храмов в городе и торжественно прозвучат проникновенные и волнующие слова богослужения" [2].

30 листопада 1941 року ця сама газета вмістила примітку “Церкви”, у якій повідомлялося про те, що “до кінця 1941 року Одеса збагатиться 10 — 12 новими церквами”. [Див. 3] Нарешті — 4 грудня 1941 року в “Одеській газеті” з’явилося повідомлення про те, що урочисте відкриття Одеського кафедрального собору відбудеться 6 грудня о 10-й годині в приміщенні колишнього Іллінського подвір’я (вул. Пушкінська, 79); урочисте богослужіння буде здійснюватися архієреєм, що спеціально для цього прибув з Бухаресту. [Див. 4]

В “Одеській газеті” №15 (від 10 грудня 1941 року) повідомлялося, що 7 грудня 1941 року відбулося відкриття собору в ім’я св. пророка Іллі. Треба підкреслити, що кафедральна православна церква при монастирі св. Іллі від самого початку окупації стала центром православної церкви в Одесі. В цьому ж числі газети повідомлялося про відкриття у місті 7 грудня також Одеського університету та Театру опери та балету, [див. 5] хоча текст промови губернатора Трансністрії професора Г.Алексяну про відкритті університету було наведено в “Одеській газеті” лише 13 грудня 1941 року. В цьому ж числі газети повідомлялося про відкриття лютеранської церкви в Одесі та освячення церкви у Варварівці, що біля в’їзду до Миколаєва з боку Одеси. Священик — автор розвідки — був учасником молебна і так характеризував цей факт: “В этом торжестве проявилось духовное воссоединение румынской и русской церкви”. На цей час у самому Миколаєві вже було відкрито дев’ять церков. [Див. 6] За період окупації на території Миколаївської області, в тій її частині яка входила до складу Трансністрії, румунською окупаційною владою було відкрито 111 церков. Всього ж, за підрахунками дослідників станом на 1 січня 1945 року на території Півдня України нараховувалося 502 діючих церкви, в тому числі - на території Ізмайльської області — 73, на території Одеської області — 318 [7, 98].

В цілому, у 1941-1944 роках, на території Трансністрії була відновлена діяльність багатьох інституцій православної церкви — в тому числі й собори та монастирі. Одеса стала справжнім центром православного життя великої частини окупованого півдня України. За даними Центрального державного архіву вищих органів влади України - ЦДАВОВ України, у 1944 році радянськими ком-

петентними органами в місті було нараховано 22 релігійні громади при соборах та церквах. Надаємо їх перелік:

- Іллінський кафедральний собор;
- Успенський собор;
- Олексіївська церква;
- Дмитровська церква;
- Різдво-Богородинська церква;
- Вознесенська церква;
- Казанська церква;
- Хресто-Воздвиженська церква;
- Миколаївська церква;
- Пантелеймонівська церква;
- Григоріє-Богословська церква;
- Кирило-Мефодіївська церква;
- Троїцька або Грецька церква;
- Скорботненська церква;
- Маріє-Магдалінська церква;
- Хресто-Різдвянська церква;
- Віктора і Віссаріона церква;
- Всесвятська церква;
- Архангело-Михайлівська церква;
- Входа-Ієрусалімська церква;
- Маріє-Магдалінська церква (на 9-й станції);
- Монастирська церква.

Кількісний склад кліру в перелічених соборах та церквах був відносно невеликим (на час звільнення міста весною 1944 року в перелічених церквах нараховувалося 64 священики), що пояснюється його втечею разом з відступаючими військовими частинами, переважно, у Румунію. Проте релігійно-духовна діяльність та культові споруди були відновлені під час окупації майже в усіх районах міста.

Християнська обрядовість поступово знову поверталася до норм життя віруючої частини населення Одеси. Так, у традиції громадського життя міста повернулися молебни на випадок святкування ювілейних подій (хоча і окупаційної влади). Наприклад, вже 1 грудня 1941 року в Старо-кладовищенській церкві було відслужено урочистий молебен з нагоди ювілею приєднання Трансільванії (Ардя-

лу) до Румунії. Молебен було відслужено собором священників на чолі з архімандритом Антімом Нікою. Одразу після молебну вищі представники військової та цивільної влади Одеси продовжили урочистості у приміщенні Оперного театру. [Див. 4]

Широко впроваджувалась практика освячення підприємств та установ, що відкривалися у місті. Так, дуже важливою для Одеси подією став пуск електростанції 31 жовтня 1941 року (її було підірвано за наказом радянського командування під час відступу з Одеси). 4 грудня 1941 року “Одеська газета” повідомляла що “на електростанції відбулося освячення нового мотору потужністю у півтори тисячі кінських сил. Після чого прекрасний хор робітників та робітниць електростанції проголосив здравницю на честь Його Величності Короля Румунії Михайла I, Маршала Іона Антонеску та Патріарха усієї Румунії Нікодіма”. [4]

19 грудня 1941 року газети повідомляли про прибуття до Одеси православної місії румунської церкви у Трансїстрії (місія розташовувалася за адресою: вул. Жуковського, 38. [8, 92] А 24 грудня пояснювали, що оскільки “у Румунській державі прийнято єдиний стиль (новий) тому усе населення запрошується святкувати Різдво Христове у четвер — 25 грудня 1941 року разом із православною та другими церквами”. [9] Цього ж дня повідомлялося про рішення влади розпочати роботи по відбудові Кафедрального собору в Одесі та створення комісії під керівництвом губернського комісара доктора Балкаша з цією метою. На Соборну площу почали звозити будівельні матеріали. Планувалася, також, перебудова і самої Соборної площі.

До початку 1944 року тільки в Одесі діяло до 30 церков та 2 монастирі: чоловічий — Пантелеймонівський і жіночий — Свято-Михайлівський з 21 ченцем та 101-єю чорницею. Всього ж в часи окупації в Україні діяло 39 монастирів, з них на Півдні — 5 (в т. ч. два вищезазначені — в Одесі та 3 старообрядські — в Бессарабії, що у 1940 році увійшла до складу СРСР і територіально-адміністративно була визначена як Ізмаїльська область Української РСР). [Див. 10]

Відтак, православна церква від самого початку окупації поставала потужним чинником впливу на релігійні кола населення як Одеси, так і усієї окупованої румунами частини українських земель —

Трансністрії. Владні структури вбачали у цьому, передусім, можливість ідеологічного впливу.

Місію румунської православної церкви у Трансністрії на різних етапах окупації очолювали: від початку — архімандрит Юрій Скрібан; з початку 1942 року — митрополит Вісаріон Пую (він у свій час навчався у Київській духовній академії і був митрополитом Буковинським); у 1943 році — архімандрит, а згодом і єпископ, — Антім Ніка. Місією було зорганізовано дві духовні семінарії: в Одесі та Дубосарах. Проте, стосунки Місії з УАПЦ склалися вкрай напружено. Часопис “Ідея і чин”, що його видавав провід ОУН самостійників-державників, у 1943 році піддав жорсткій критиці антиукраїнські прояви діяльності “румунських ченців “місіонерів” під проводом україножера “отця” Скрібана”. [11, 27] Не кращими були й дії митрополита Вісаріона Пую. Хоча навколо УАПЦ в Одесі було зосереджено українське духовне життя, проте румунська православна місія вороже ставилася до її священників. Наприклад, митрополит Вісаріон Пую наказав відправляти богослужіння лише церковно-слов’янською мовою, а проповіді — або румунською, або — російською. Українська мова для відправлення була заборонена, шістьом священникам УАПЦ було відмовлено приділіти церкви. Згодом вони мусили покинути Одесу. [Див. 8, 93] У духовній семінарії, що її було засновано у Одесі, навчалися переважно українці, але навчання здійснювалося російською або румунською мовами.

У той же час представники румунської окупаційної влади неодноразово здійснювали урядову грошову та матеріальну допомогу монастирям та ченцям, передусім на території губернаторства Бесарабія (йдеться, наприклад, про фінансову допомогу чоловічому старообрядському монастиреві св.Петра і Павла, що був розташований у 10 км від Вилково тощо).

Отже, не випадковим є те, що переважна більшість кліру церков та соборів Одеси, як і чернечого населення її монастирів, пішла разом з окупантами весною 1944 року. Так станом на 1 червня 1944 року в чоловічому — Пантелеймонівському монастирі лишилося лише 4 ченці, а у жіночому — Свято-Михайлівському — на 1 серпня 1944 року — 76 чорниць [11, 219].

Стосовно ж проблеми колабораціонізму, то тут слід згадати, що переважна більшість і кліру і прихожан лишилася патріотично налаштованою: вже за два тижні після визволення Одеси тільки пафріяни Успенського собору зібрали у дар пораненим бійцям Червоної армії 2771 крб., а також борошна, крупи, цукру, калачів, печива, яєць тощо — разом вагою до 20 пудів. До шпиталю при Лермонтовському санаторії вони передали білизну, простирадла, подушки, ковдри тощо. Загалом по Одеській єпархії станом на 1 січня 1945 року було зібрано 1 млн. 83 тис. 882 крб. [12, 221]

Цитована література:

1. *Щетников В.П.* Героической обороне Одессы – 60 лет (послесловие) // Героической обороне Одессы – 60 лет (1941-2001). — Одеса, 2001. — С. 327 – 380.
2. *Одесская газета.* — 1941. — 5 нояб. (№ 4).
3. *Одесская газета.* — 1941. — 30 нояб. (№ 12).
4. *Одесская газета.* — 1941. — 4 грудн. (№ 13).
5. *Одесская газета.* — 1941. — 10 грудн. (№ 15).
6. *Одесская газета.* — 1941. — 13 грудн. (№ 16).
7. *Михайлуца М.І.* Православна церква на Півдні України в період 1944-1945 рр. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 1997. — № 2. — С. 96-99.
8. *Одесская газета.* — 1941. — 24 грудн. (№ 20).
9. *Юг.* — 1999. — 3 вересн.
10. *Ідея і чин.* — 1943. — №4 (рік II).
11. *Михайлуца М.* Влада, чернецтво та клір в Одесі після визволення від окупантів (1944 – 1945 рр.) // IV Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення: Південь України. Одеса.-Одеса, 1999. — С. 215-222.

УДК 82.09-051:378.4(477.74-25) Збандуто

Лідія Берловська

ЇЇ ОБРАЗ НІКОЛИ НЕ ЗГАСНЕ В НАШІЙ ПАМ'ЯТІ (ДО СТОРІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ П. І. ЗБАНДУТО)

Очевидно, така вже людська вдача, що підійшовши до певної межі, усвідомлюєш потребу оглянутись на минуле, осмислити його наново і, головне, оживити в пам'яті образи тих, з ким звела доля. Це, як правило, рідні, близькі люди, товариші. І, звичайно ж, наші вчителі — люди високого морального статусу і професіоналізму.

Російська філологія в Одеському університеті багато чим завдячує професору Волкову Роману Михайловичу, фольклористу і літературознавцю... В аудиторії він, як правило, з'являвся стрімголов і промовляв своє незмінне “нуте-с”. А далі кожного разу звучала саме та фраза, на якій закінчувалася попередня лекція. Цей закон ніколи не порушувався і справді гарантував не тільки цілісність враження, а й наче саму цілісність історії літератури і єдність світу взагалі.

Доцент Занчевський Олександр Іванович, знавець давньої літератури, сама елегантність і коректність, чемність і стриманість. Одне слово — класик! Він був для нас втіленням високої інтелігентності — стилю, якого довоєнному і повоєнному поколінню студентів подекуди бракувало.

Доцент Бабайцева Зоя Антонівна. Її кумирами були О.С. Пушкін і А.П. Чехов. Тендітна, вразлива, вона, здавалось, живе Словом і в Слові. За кафедрою була справжнім трибуном. Палка емоційність і гострий інтелект її створювали ефект живої присутності великих класиків, пробуджували свідомість юних філологів, спонукали до наукових пошуків — або, принаймні, до власних почувань.

Популярними в студентському товаристві були лекції доцента І.І. Цукермана, із захопленням слухали публічні виступи викладача педагогічного інституту Г.П. Сербського. Але навіть на тлі цих блискучих постатей філфаку енергетика образу Поліни Іванівни